

KARSIT DİL GRUPLARI İÇİNDE YER ALAN TÜRKÇE VE FRANSIYZCA'NIN GENEL SÖZDİZİM ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE¹

Dr. İlker AYDIN

100. Eğitim Yılı Üniversitesi Fakültesi

Abstract

This research is about sentence structures of Turkish and French languages which are in different language groups, presents grammatical rules of these two languages, put forward match and mismatch syntax characteristics and gives a different point of view for teachers and students of these languages by using the method of tree-diagram which was gained from generative grammar for linguistic resources with the representative N. Chomsky and will be evaluated in contrastive linguistic boundaries. In both languages, deep structure and covered ties are same. But, Turkish language differs from French language at syntactic unit in which complement takes place before verb, takes inflectional suffix, has reducing expression and builds possessive construction with genitive and possessive suffixes. Besides, tree-diagram method takes on as a model function shows syntagmatic structures and hierarchic bonds in sentences of these two languages.

Key words: Turkish language, French language, syntax, sentence, generative grammar, tree-diagram

1. Giriş

Karşıtsal dilbilim içerisinde değerlendirilecek bu çalışma, temsilciliğini N. Chomsky'nin yaptığı Üretici dilbilgisinin dil araştırmalarına kazandırdığı ağaç-çizim yönteminden hareketle, farklı dil toplulukları içinde yer alan Türkçe ve Fransızcanın tümce yapısını araştırmakta, iki dilin dilbilgisine yönelik

¹ Bu bildiri, "Türkçe ve Fransızcanın Sözdizimsel Karşılaştırılması" adlı doktora tezinde, iki dilin sözdizimsel özellikleri konusunda varılan sonuçların yeniden değerlendirilmesi üzerine kuruludur.

açıklamalarda bulunmakta, örtüşen ve örtüşmeyen sözdizim özelliklerini ortaya koymakta, bu dilleri öğrenen ve öğretenlere farklı bakış açıları sunmaktadır.

Dillerin biçimbilgisel sınıflandırılmasına göre, Türkçe bağlantılı, yani eklemeli diller sınıfına girer ve bu türün en tipik örneğini oluşturur. Bağlantılı dillerde, değişmeyen bir köke yetenek, işteşlik, olumsuzluk, zaman, kişi gibi çeşitli görevleri üstlenen ekler, biçimbirimler ulanır ve bunlar, ek yerleri belli olmayacak biçimde sıkıca birbirleriyle kaynaşır. (Aksan, 2000; 105). Türkçedeki “geldiler” dizimi, “gel-” eylem köküne geçmiş zaman belirten “-di” ekiyle “ler” çoğul ekinin ulanmasıyla oluşturulmuştur. Aynı şekilde “göz” ad köküne eklenen ekler yeni sözcükler üretebilir: “göz-cü”, “göz-lük”, göz-lük-çü” (Kıran, 2001: 29-30). Fransızca bükümlü dillerdendir. Bu türden dillerde, kök ile ek arasındaki sınır her zaman belirgin değildir. Çekim sırasında kök değişime uğrar (Je vais; nous allons; vous irez; je vois, j’ai vu, vb.). Fakat iki dil arasındaki ayırım her zaman bu kadar belirgin değildir:

[1] a. *J’aimerais* [je + aim- + -erai] ⇒ je: özne; aim-: kök; -erai: zaman-kişi eki;

b. *Seveceğim* [sev- + -ecek + -im] ⇒ sev-: kök; -ecek: zaman eki; -im kişi eki;

c. *Tu parles* [tu + parl- + -es] ⇒ tu: özne; parl-: kök; -es: zaman-kişi eki

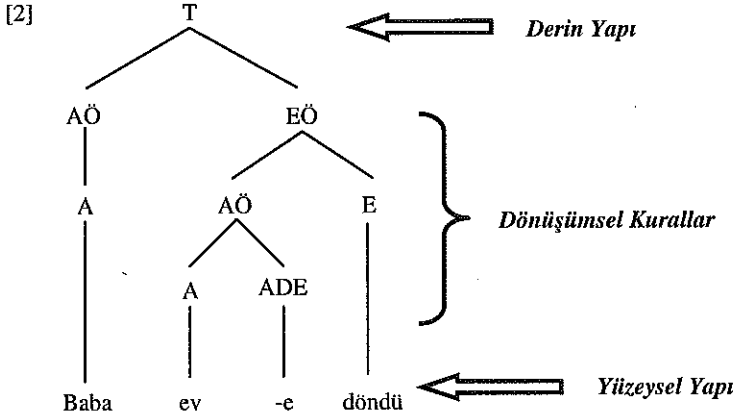
d. *Konuşuyorsun* [konuş- + -(u)yor + -sun] ⇒ konuş-: kök; -(u)yor: zaman; -sun:

kişi eki.

Durum böyle olunca, bağlantılı dillerle bükümlü diller arasındaki sınırı çizmek her zaman olanaklı değildir (Creissels, 1995: 27).

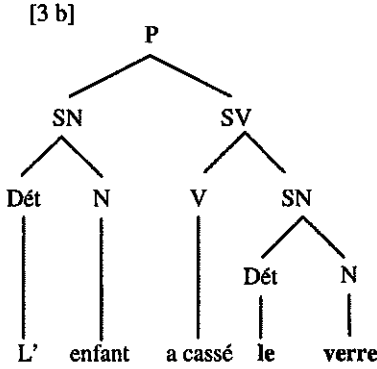
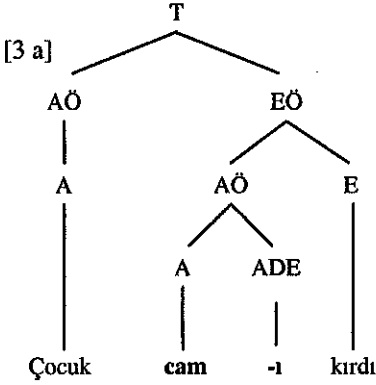
Chomsky diller arasındaki benzerlikleri sözdizimi düzleminde aramış, bir tümcenin öğeleri arasındaki gizli bağları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Chomsky’ye göre, bu örtük bağlantılar, dile getirmek istediğimiz düşünce aşamasında, hemen hemen her dilde aynıdır. Düşünce aşamasındaki bu alt düzleme, Chomsky *derin yapı* adını verir. Ancak, düşünceyi dışa vurma aşamasında, diller arasında farklar belirir. Her dil kendi diziliş kurallarını dayatır. Chomsky, işte bu dışa vurma aşamasına da *yüzeysel yapı* der. Derin yapıdan yüzeysel yapıya geçişin belirgin özelliğini oluşturan her türlü işleme *dönüşüm* denir. Bir düşünce söze döküldüğünde, derin yapıdan yüzeysel yapıya doğru üretici bir dönüşüm gerçekleşir. Çeşitli dönüşüm işlemleriyle derin yapıdan yüzeysel yapıya ulaşılır. Üretici dilbilgisi kuramı, tümce çözümlemelerinde, tümce öğeleri ve tümce öğelerini oluşturan birimler

arasındaki yönetim ilişkilerini en iyi şekilde görselleştiren ağaç-çizimlere başvurur. Chomsky'ye göre, bir tümce (T), özne işlevli bir ad öbeği (AÖ) ile yüklem işlevli bir eylem öbeğinden (EÖ) oluşur. Her öbeğin de kendi içinde bir yönetim düzeni vardır. Örneğin derin yapıda, "bir babaya, eve dönme eylemi"ni yakıştırıyorsak, derin yapıdan yüzeysel yapıya şöyle geçilir (Erkman-Akerson, 2000: 51):

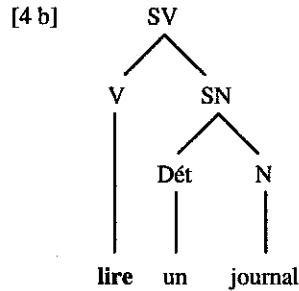
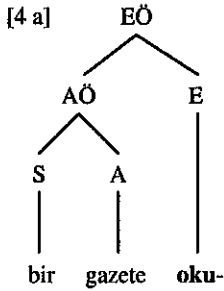

2. İki dilin sözdizimsel özellikleri

• Türkçe ve Fransızca arasındaki en büyük ayırım, Türkçede kurallı tümcenin öğeleri, başka bir deyişle tümcenin kurucuları "Özne + Tümleç + Yüklem" (Gencan, 1979: 111-112) dizilişini izlerken Fransızcada "Özne + Yüklem + Tümleç" (Sujet Verbe Objet) (Schott-Bourget, 1994: 35) dizilişini izlemesine dayanır. Yani, eylem öbeğine bağlı tümleçler Türkçede yüklem önüne yerleşirken, Fransızcada yüklemden sonra yerleşmektedir:

Bu durum eylem öbeği (EÖ) açısından değerlendirildiğinde, EÖ'nin başı Türkçe'de en sağda iken, Fransızca'da en soldadır:

• Türkçenin en önemli sözdizimi özelliklerinden biri, sözdizimindeki özgür sözcük dizilişi özelliğidir. A. Sezer, Türkçedeki özgür sözcük dizilişinin matematiksel olarak gösterilebileceğini belirtmektedir (Sezer, 1991: 58):

- [5] a. Ali okula gitti.
 b. Ali gitti okula.
 c. Okula Ali gitti.
 d. Okula gitti Ali.
 e. Gitti okula Ali.
 f. Gitti Ali okula.

Buna karşın, Fransızca, tümlecin eylemden sonra söylenme zorunluluğunu dayatır (Adamczewski, 1991: 206):

- [6] a. Ali est allé à l'école.
 b. *à l'école Ali est allé

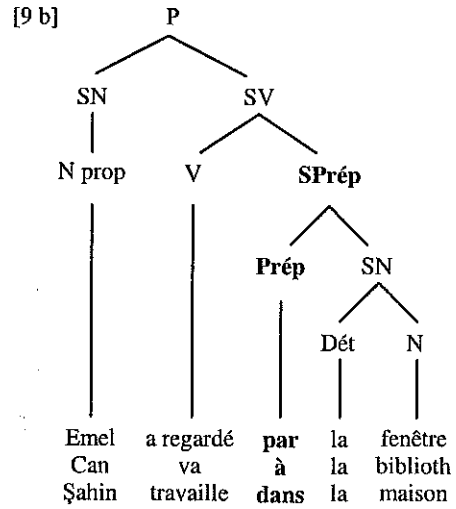
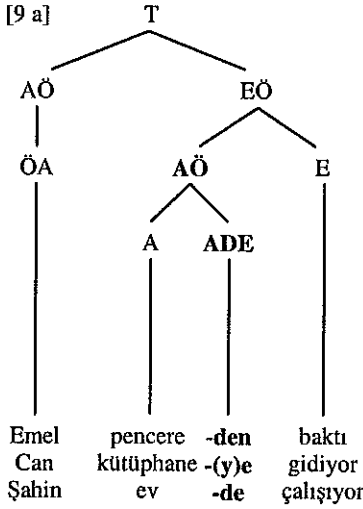
• Türkçe'nin sözdiziminde eksilteli anlatımlar oldukça önemli bir yer tutar. Bu özellik, Türkçe'de tek sözcüklü dizimsel yapıların oluşmasına yol açar (Şimşek, 1987: 7-8).

- [7] a. Konuştum (ben),
 b. Dinlediniz (siz),
 c. Arabam (benim),
 d. Yurdumuz (bizim).

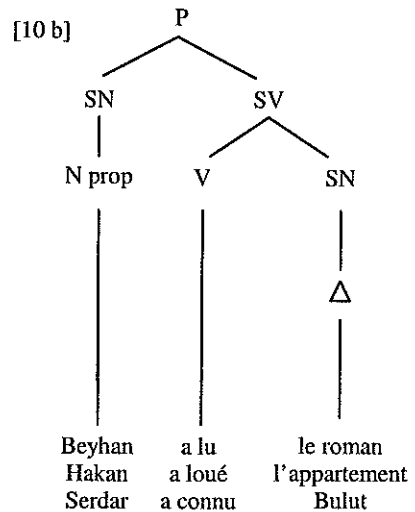
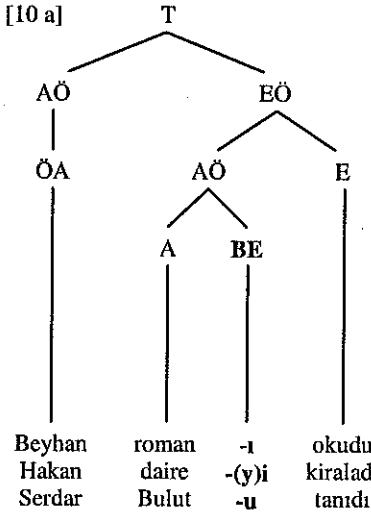
Fransızca bu türden kullanımlara izin vermez. Kurallı bir tümcede özne zorunludur ve tümcenin başında yer alır:

- [8] a. Les enfants courent.
 b. Ils courent.
 c. *courent.

• Türkçe'de yüklemle tümleç arasındaki bağlantı ad durum ekleriyle sağlanırken Fransızca'da bu ilişki çeşitli ilgeçlerle sağlanır:

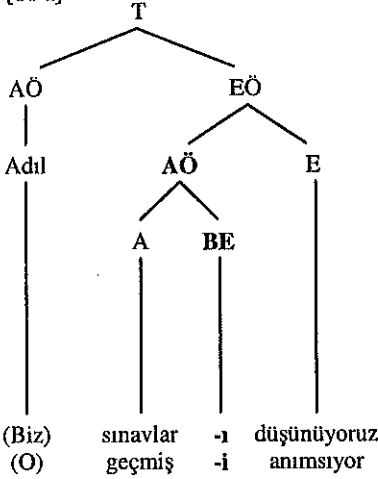

Bununla birlikte, Türkçe ve Fransızca arasında *belirtme durumu biçimbirimi -(y)İ'*ye ilişkin önemli farklılıklar görülmektedir:

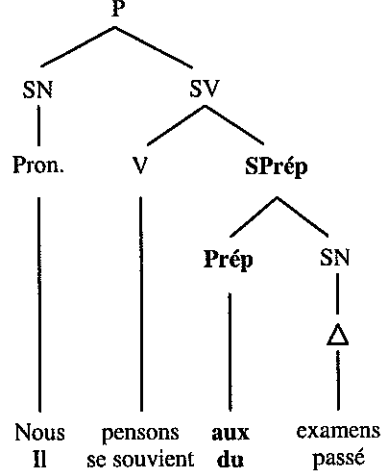

Yukarıdaki örneklerde, Türkçe *-(y)İ* biçimbirimi yerine Fransızcada herhangi bir biçimbirim kullanılmamaktadır. Fakat, "*Sınavları düşünüyoruz* [*Nous pensons aux examens*]" ya da "*Geçmişini anımsıyor* [*Il se souvient du passé*]" gibi tümcelerde, eylemin aldığı ilgeçler (*à* ve *de*) kullanılmaktadır:

[11 a]

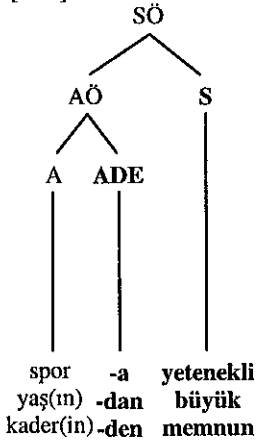

[11 b]

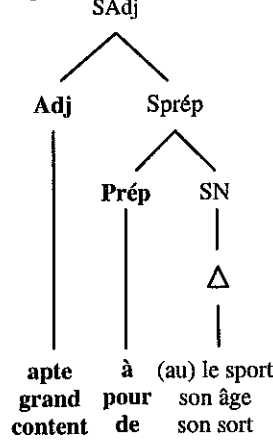

• Türkçede ad durum ekleri, **ADE** budağı altında dallanırken Fransızcada ilgeçler **Sprép** budağı altında dallanmaktadır. Genişlemiş sıfat öbeklerinde baş Türkçede sağda Fransızca'da soldadır:

[12 a]

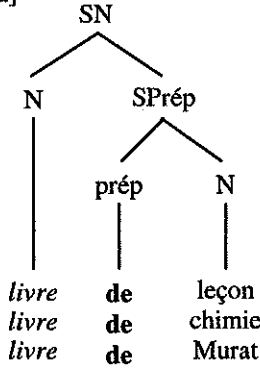

[12 b]

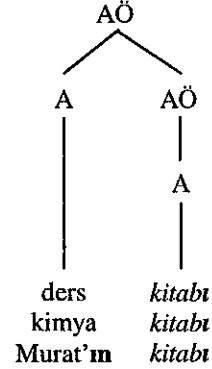

Ad tamlamasında baş ad Fransızcada solda Türkçede ise sağdadır:

[13 a]

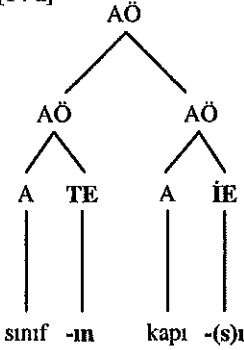

[13 b]

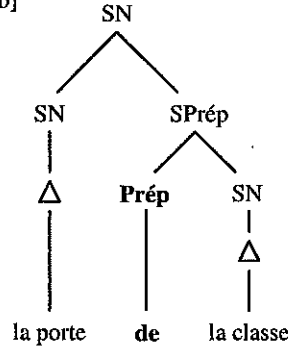

Fransızca'da, ad tamlamasının merkezinde “de” ilgeci yer alır ve her ad tamlaması bir **SPrép** budağı içerir. Buna karşılık, Türkçe ad tamlamalarını **ilgi** ve **iyelik** ekleriyle kurar:

[14 a]

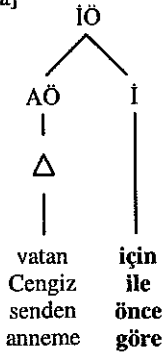

[14 b]

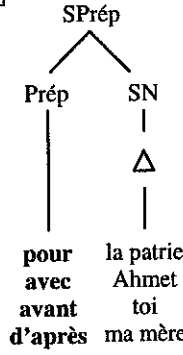

• İki dilde de İÖ (ilgeç öbeği), İ + AÖ birlikteliğine dayanır. Tüm eklemeli, diller gibi Türkçe'de ilgeçler adlardan sonra gelmektedir. Buna karşılık Fransızca'da ilgeçler adların önüne yerleşmektedir:

[15 a]

[15 b]

Ağaç çizimlerde görüldüğü üzere, ilgeç öbeğinin başı Türkçede sağda, Fransızcada soldadır.

Türkçede, “önce” ve “sonra” ilgeçleri birlikte olduğu ada “-den” durum ekinin, “göre” ilgeci ise “-e” durum ekinin ulanma zorunluluğunu dayatır. Fransızcada böyle bir zorunluluk gözlenmez. Ayrıca “için” ilgecinin de Türkçede farklı kullanım durumu söz konusudur: Adlarla kullanıldığında, ad, tamlayan eki almamakta, fakat adlarla kullanıldığında, adil, tamlayan eki alma zorunluluğu taşımaktadır:

[16] a. Cem için

b. *Cem'in için

c. *o için

d. onun için

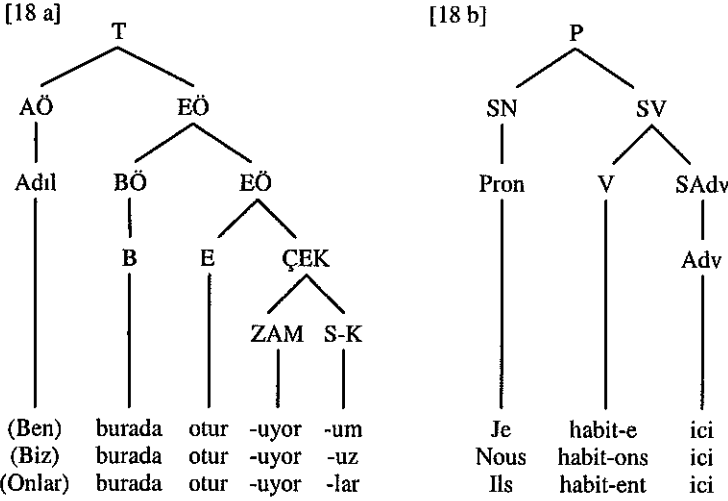
Fransızca “için” de benzer bir durum söz konusudur. Belirtme durumu adıllarda somut olarak, diğer AÖ'lerin de ise soyut olarak bulunmaktadır:

[17] a. pour Cem

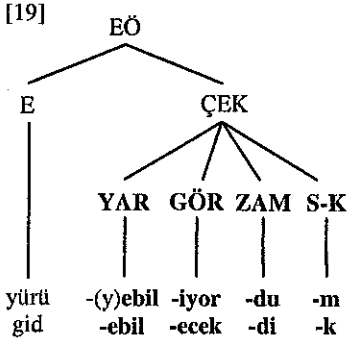
b. *pour il

c. pour lui

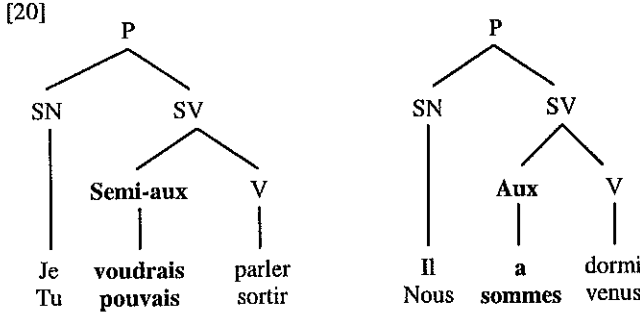
• Türkçe ve Fransızca'da eylemler kişi, kip ve zamana göre çekimlenir:

• Türkçede EÖ öncelikle ÇEK budağı dallandırmakta, ÇEK budağının altında da ZAM (Zaman) budağı ve S-K (Sayı-Kişi) budağı dallanmaktadır. ÇEK budağı altında zaman zaman YAR (Yardımcı) ve GÖR (Görünüş) budakları da dallanmaktadır. Türkçede YAR budağı genellikle "muktedir olmak" (-e bilmek [konuşabilmek, yazabilmek, vb.]) anlamı veren birleşik eylemler için kullanılır (Uzun, 2000: 47-48).

Fransızca'da SV (syntagme verbal) budağı çekimsel kategoriler için, Aux (auxiliaire) ve Semi-aux (semi-auxiliaire) budaklarını dallandırır. Aux budağı zaman, kip ve özneyle uyum göstergelerini taşır (Nique, 1991: 62-65):

• Türkçede bütün tümce grupları ve tümcede belirtilen, tamlanan asıl birim sonda; belirten, tamamlayan yardımcı birim başta bulunur.

- [21] a. **sapsarı** saçlar,
b. **yeşil** vadi,
c. **iki katlı yazlık** ev,
d. **spora yetenekli** çocuk.

Yargısız anlatımlarda, esas ve önemli olan sözcüklerin, yani tamlananların, yardımcı olan sözcüklerden, yani tamlayanlardan sonra kullanılması ilkesi, Türkçede tümceler arasında da gözetilir: Temel tümce, genellikle yardımcı tümceden sonra kullanılır:

- [22] a. **Kızkardeşimin bana verdiği** kitabı okudum.
b. **Bana bahsettiğin filmi** gördüm.

Fransızcada bunun tam tersi bir durum söz konusudur: adları nitelemeye yarayan her türlü sıfat değerli sözcük ve dizimler addan sonra (ya da adın sağına) gelmektedir:

- [23] a. un garçon **sage**,
b. une robe **toute en soie**,
c. un garçon **capable de tout**,
d. un garçon **très fier de sa famille**,

İlgi adillı yan tımce de bir adın (öncülün) hemen ardından gelmekte ve böylelikle tıpkı bir sıfat, bir ad tamlaması, bir ortaç gibi bu adın belirteni yerine geçmektedir:

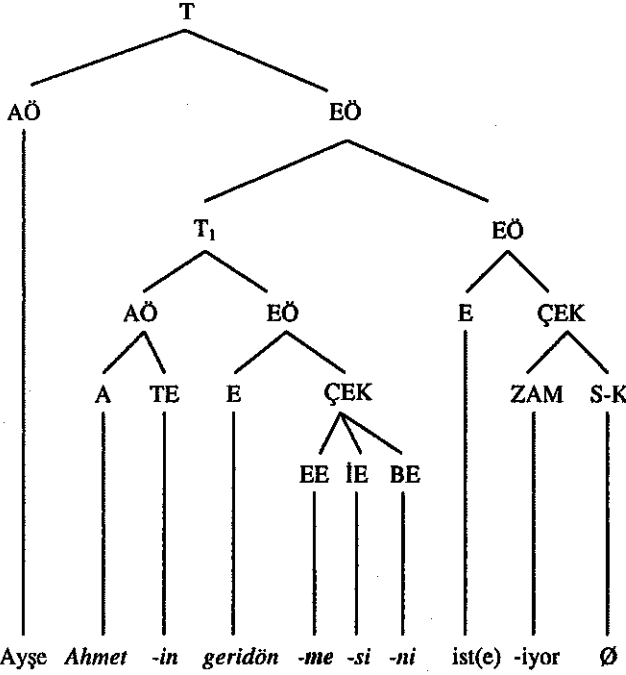
[24] a. J'ai lu le livre **que ma sœur m'a offert.**

b. J'ai vu le filme **dont tu m'avais parlé**

• Yan tımceler, Fransızcada çekimli eylemlerle kurulurken, Türkçede çekimsiz eylemlerle kurulmaktadır.

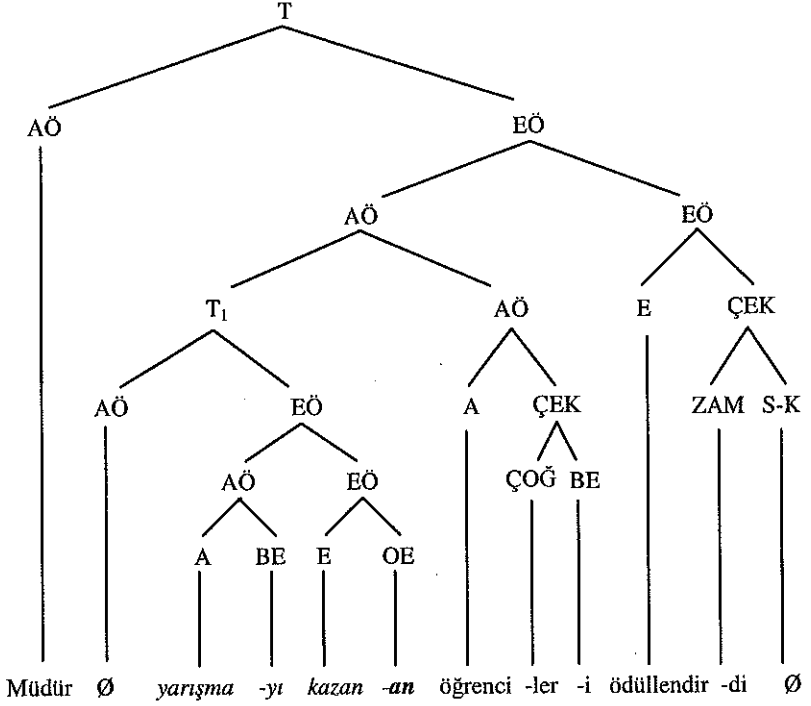
Türkçede de çekimli eylemli yan tımceler vardır. Fakat bunlar oldukça kısıtlı sayıdadır: Koşul tımceleri, *ki* bağlacıyla bağlanan tımceler gibi. Türkçede asıl yan tımceleri oluşturan grup, eylemi çekimsiz olan gruptur (Erguvanlı-Taylan, 1993: 162-163). Bu gruba giren yan tımceler **eylemsilerle** (adeylem [eylemlik], sıfateylem [ortaç], bağeylem [ulaç]) kurulan tımcelerdir. Bilindiği gibi, eylemsilerde eylem çekimi yoktur, ad gibi çekimlenirler (Gencan, 1997: 379). Yan tımcenin eylemleri, yüklem çekim ekleri açısından tam donanımlı değildirler, ama yönetim çerçevelerini korurlar ve kendi tımce öğelerini yönetirler (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998: 331).

[25] Ayşe *Ahmet'in geri dönmesini* istiyor. ⇒ **Eylemlik** yan tımcesi

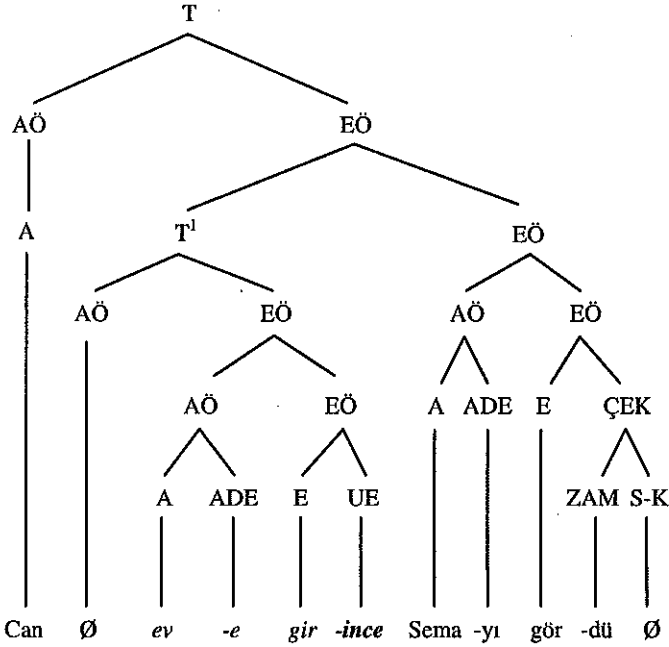
[25]'te, yan tümce, eylemine **-me** eki ulanarak adlaştırılmış, böylece öznesiyle tamlama kurmuştur: "Ahmet'in geri dön-me-si". Ağaç-çizimde, **T₁** imi altında gösterilen yan tümce, tıpkı tümleş işlevli bir AÖ'nin bulunacağı yerde konulanmıştır.

[26] Müdür, yarışmayı kazanan öğrencileri ödüllendirdi. ⇒ Ortaç yan tümcesi

[26]'da, yan tümce, önce eylemine **-an** ortaç eki getirilerek adlaştırılmış, sonra öznesi dışarıda bırakılmıştır. Daha sonra da, adlaştırılan yapının arkasına, temel tümcenin eylemine uygun ekle donatılan yan tümceden çıkartılan sözcük (nitelenecek öge) yerleştirilmiştir (Erkman-Akerson, Ozil, 1998: 334). Ağaç-çizimde, T_1 imi altında gösterilen yan tümce, $SÖ$ 'nin bulunabileceği yerde bulunmaktadır.

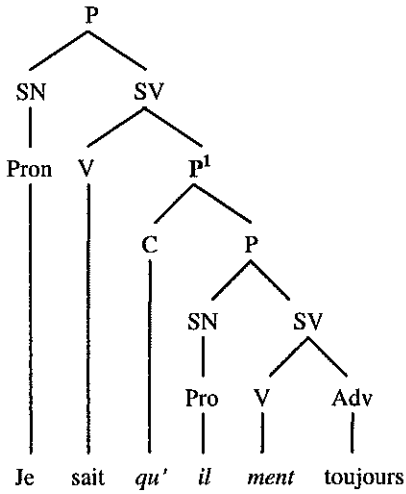
[27] Can eve girince Sema'yı gördü. \Rightarrow **Ulaç** yan tümcesi.

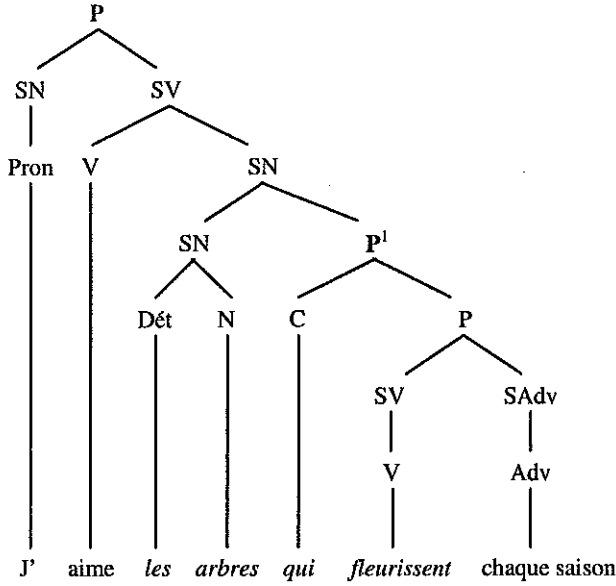
[27]'deki yan tümce, eylemine **-ince** ulaç eki getirilerek kurulmuş *belirteç* işlevli bir yan tümcedir. Belirteç yan tümcesinin öznesiyle içinde bulunduğu üst tümcenin öznesi ortak olduğundan (Can eve girdi; Can Sema'yı gördü), yan tümcede öznenin yeri boş bırakılmıştır.

Fransızcada yan tümcelerin eylemi kişi ve zamana göre çekimlenir:

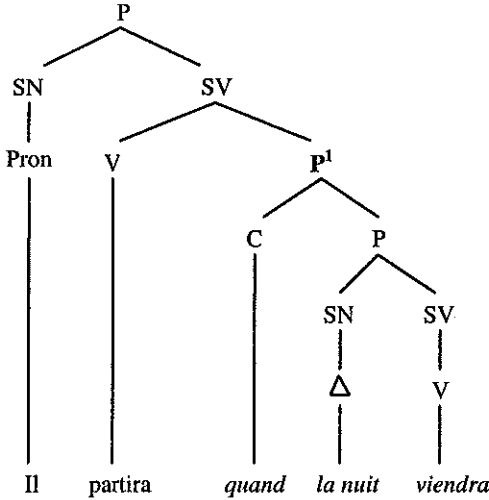
[28] Je sais *qu'il ment toujours* ⇒ prop. sub. **Complétive**

[29] J'aime *les arbres qui fleurissent* chaque saison. ⇒ prop. sub.
relative

[30] Il partira *quand* la nuit viendra. \Rightarrow prop. sub. **circonstantielle**

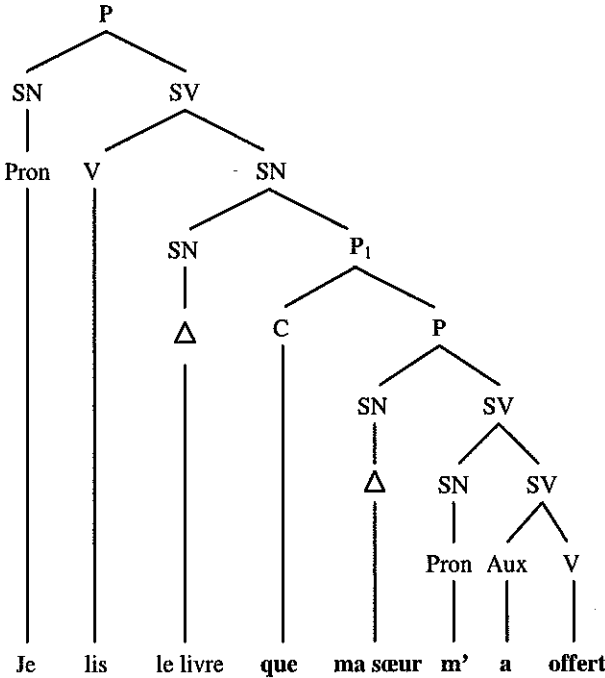

Çizimlerde de görüldüğü gibi, Fransızcada yan tümceler ilgi adları (*qui, que, dont, où, au quel, vb.*), bağlaç ve bağlaç düzsözlerle (*que, si, quand, comment, pour que, vb.*) kurulurken, Türkçede yan tümceler çeşitli adlaştırma

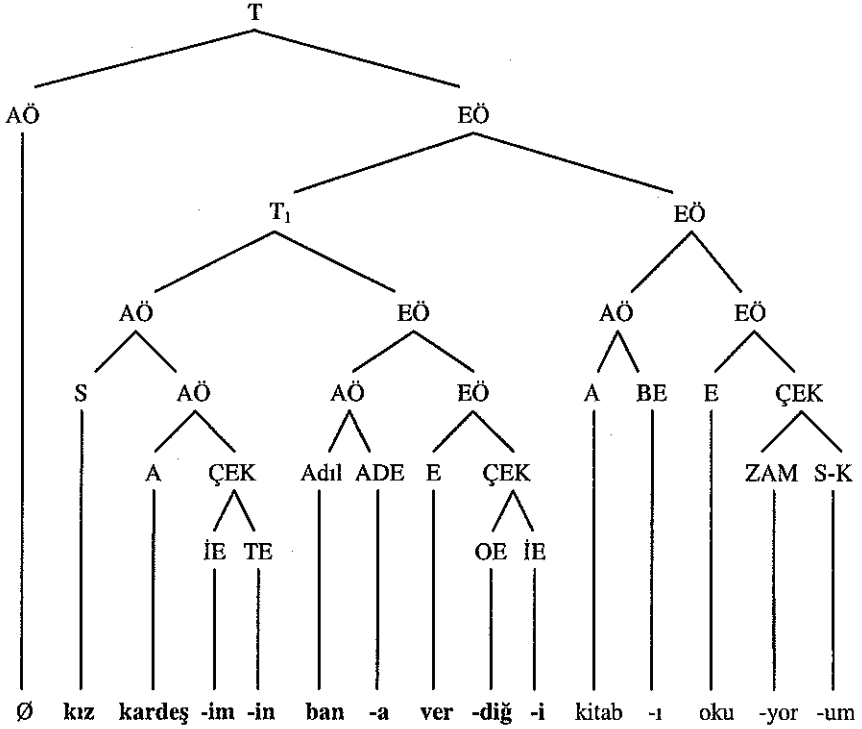
ekleriyle (-iş, -me, -mek, -en, -dik, -ecek, -ip, -erek, vb.) kurulmuş ya da temel tümceye bağlanmıştır.

• Türkçede yan tümceler tümcenin başında yer alırken, Fransızcada tümcenin sonunda yer almaktadır. Fransızcada ortaç yan tümceleri, temel tümcenin, yani nitelenen tümcenin ardında yer almaktadır. Oysa Türkçede yan tümce temel tümceden önce, yani nitelediği tümcenin önünde yer alır. Bu bize, Türkçenin diğer bağlantılı diller gibi **sola döngüsel** bir dil olduğunu gösterir (Aydın, 1993: 13). Fransızca ise **sağa döngüsel** bir dildir:

[31] Je lis le livre **que ma sœur m'a offert.**

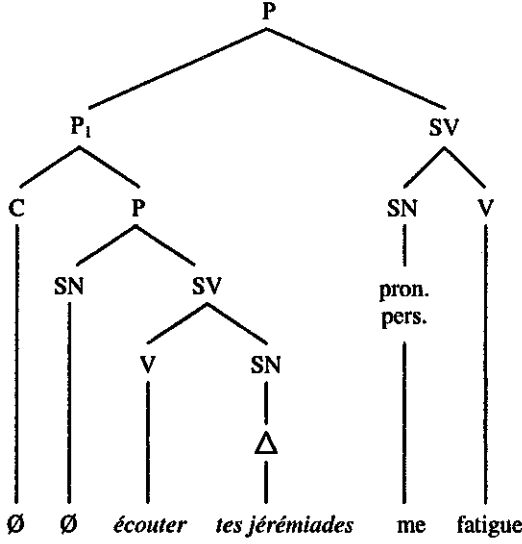

[32] **Kız kardeşimin bana verdiği kitabı okuyorum.**

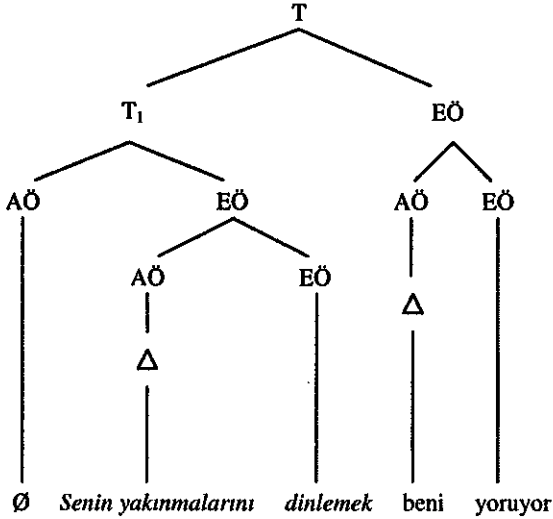

• Mastar kuruluşlu yan tümceler iki dilde de benzer görünüm sunar:

[33] *Écouter tes jéréminades me fatigue.*

[34] *Senin yakarmalarını dinlemek beni yoruyor.*

İki dilde de yan tümcelerin öznesi yoktur. Yan tümceler temel tümce içinde özne işlevi üstlenmişlerdir. Ayrıca, yan tümceyi temel tümceye bağlayan herhangi bir biçimbirim bulunmamaktadır.

3. Sonuç

Türkçe ve Fransızcanın genel sözdizim özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Türkçede yüklem tümcenin sonunda yer alırken Fransızcada yüklem tümleçten önce gelir; Türkçede yüklemle tümleç arasındaki bağlantı ad durum ekleriyle sağlanırken Fransızcada bu ilişkiler çeşitli ilgeçlerle gerçekleştirilir; Türkçede ilgeçler adlardan sonra gelirken Fransızcada adlardan önce gelmektedir; Türkçede bütün tümce grupları ve tümcede belirtilen, tamlanan asıl birim sonda; belirten, tamamlayan yardımcı birim başta bulunur; Yargısız anlatımlarda, temel ve önemli olan sözcüklerin (tamlananların) yardımcı olan sözcüklerden (tamlayanlardan) sonra kullanılması ilkesi, Türkçede tümceler arasında da gözetilir: Temel tümce, genellikle yardımcı tümceden sonra kullanılır; Fransızcada bunun tam tersi bir durum söz konusudur: adları nitelemeye yarayan her türlü sıfat değerli sözcük ve dizimler addan sonra gelmektedir. İlgi adlı yan tümce de bir adın (öncülün) hemen ardından gelmekte ve böylelikle tıpkı bir sıfat gibi bu adın belirleyeni yerine geçmektedir. Türkçede sıfat nitelikli ortaç yan tümcesi nitelediği adın önünde yer almaktadır. İki dilde de, derin yapı ve örtük bağlantılar aynıdır. Ancak Türkçe, dizimsel düzlemde, tümlecin yüklemden önce yerleşmesi, çekim eki alması, ad tamlamalarını ilgi ve iyelik ekleriyle gerçekleştirmesi, tanımlık almaması gibi özelliklerle Fransızcadan ayrılır. Ayrıca ağaç-çizim yöntemi, iki dilin dizimsel yapısını ve tümce içi hiyerarşik ilişkileri görselleştiren bir model işlevi üstlenmektedir.

Kaynakça

- Adamczewski, Henri (1991) *Le Français Déchiffré, clé du langage et des langues*, Armand Colin, Paris.
- Aksan, Doğan (2000) *Her Yönüyle Dil*, T.D.K.Y., Ankara.
- Aydın, İlker (1993) *Türkçe ve Fransızcanın Sözdizimsel Karşılaştırılması*, *Yayınlanmamış doktora tezi*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, İlker (2004) *"Türkçe ve Fransızcanın Sözdiziminde Tümce ve Öbek Görünümlerine Genel Bir Bakış"*, *Türkbilim Türkoloji Araştırmaları*, 2004/8, Ankara.
- Aydın, Özgür (1993) *"Türkçe'nin Sözdizimine İlişkin Olumsuz Aktarım Yanlışları"*, *Dil Dergisi*, Nisan Sayı: 9, TÖMER, Ankara.
- Béchade, Hervé-D. (1986) *Syntaxe du Français Moderne et contemporain*, P.U.F., Paris.
- Chomsky, Noam (1957) *Structures Syntaxiques*, trad. Seuil, Paris, 1969.
- Chomsky, Noam (1965) *Aspects de la théorie syntaxique*, trad. Seuil, Paris, 1971.
- Creissels, Denis, (1995) *Elements de syntaxe générale*, P.U.F., Paris.

- Erguvanlı-Taylan, Eser (1994) "Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine", Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ankara.*
- Erguvanlı-Taylan, Eser (1993) "Türkçe'de -Dik Ekinin Yantümcelerdeki İşlevi Üzerine", Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ankara.*
- Erkman-Akerson, Fatma; Ozil, Şeyda (1998) Türkçede Niteleme, Sıfat İşlevli Yan Tümceler, Simurg, İstanbul.*
- Erkman-Akerson, Fatma (2000) Dile Genel Bir Bakış, Multilingual, İstanbul.*
- Gencan, Tahir Nejat (1997) Dilbilgisi, Kanaat Yayınları, İstanbul.*
- Kıran, Zeynel; Kıran (Eziler) Ayşe (2001) Dilbilime Giriş, Seçkin, Ankara.*
- Nique, Christian (1991) Initiation Méthodique à la Grammaire Générative, Armand Colin, Paris.*
- Özsoy, A. Sumru (1994) "Türkçe'de Ortaç Yapısı", Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ankara.*
- Sezer, Ayhan (1991) "Türkçe Sözdizimi", Dilbilim ve Türkçe, Dil Derneği, Ankara.*
- Schott-Bourget, Véronique (1994) Approches de la linguistique, Nathan, Paris.*
- Şimşek, Rasim (1987) Türkçe Sözdizimi, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık, Trabzon.*
- Uzun, Nadir Engin (2000) Anaçizgileriyle Evransel Dilbilgisi ve Türkçe, Multilingual, İstanbul.*
- Vardar, Berke (1998) Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ABC, İstanbul.*